ڕووخانی باوک و ململانێی نەوەکان

یووسف عوسمان حەمەد

له ڕووی دەروونزانییەوە چەمکی باوک هێمایەک بۆ دەلالەتێکی مانای فەرەوانی فەزای دەسەڵات، کە درێژکراوەی دەستەڵاتێکی چەسپێنراوی دیوی واقعی و وەهمی و مێژوویی مرۆڤەکانە. باوک کەسێک نییە حاڵەتێکی دەروونی بێت بەپێی دابونەریت یان یاسای کۆمەڵایەتی ئەو پلەیە وەربگرێت، و لە ئەنجامی گۆڕانکاری قۆناغەکانی کۆمەڵگاش بەرجەستە نابێت. باوک هێمای حاڵەتێکی پەرچەڤەکراوی میتۆدی عەقڵە بۆ دابەشکردنی دەستەڵات. هەموومان چەکەرەی ئەو میتۆدە نامەنهجییە بەپێی گۆڕانکاری بایۆلۆژی مرۆڤ دروست دەبێت، تەوتەمیەکان ویستیان دەستەڵات و فەزای ئەو دەستەڵاتە لە کەسێک کۆبکەنەوە، بۆ ئەوەی لەناوی ببەن ئەوا لە ناعەقلانیەتی خۆیان وایان زانی کوشتنی کەسێک کە تەنیا ناوی باوکە زاڵ دەبن بەسەر هەموو دەستەڵاتە وەهمییەکان کە ئەو دەستەڵاتەی بە باوکی هێما بەخشییەوە، واتە تەوتەمییەکان بەدوای دەستەڵات گەڕاون لە فەزایەکی زۆر بچووک کە موڵکە تایبەتییەکان لەژێر دەستەڵاتی ئەو هێمایە بوو، بەڵام بە لەناوبردنی باوک لەلایەن تەوتەمییەکانی کوڕ دەستەڵاتی باوک لە ناخی هەموویان فرەوانتر بوو، بووە هێزێکی بوەیهیمی، نەیانتوانی لەو حاڵەتە سایکۆلۆژییە دەربازبن، ئازادیی ڕەها وەربگرن لە ناعەقڵەوە پیرۆزی و تاکانیەت دروست بوو لە جیاتی بەردەوامبوون بۆ کوشتنی هەموو باوکەکانی وەهمی و واقعی، دەستیان کرد بەفرەوانکردنی پیرۆزکردنی ئەو دەستەڵاتە و هێمای باوک بووە بەشێک لەسەرەتاییترین دەستەڵات و کولتووری ئەو دەستەڵاتە کە هەموو شتێکی لە دەرەوەی ویستی تاک و شرۆڤەکردنی دەرەوەی دەستەواژەکانی مەعریفی بە پیرۆز و هێمای باوک دانا، لە بەردەمی ئەو دەستەڵاتە خۆی بە لاواز و کەساس ناساند کە بەبێ ئەو کەسێکی بێ هێز و بێ توانایە لە بەرامبەر گۆڕانکاری و کارەساتەکانی سەردەم، ئەم کارە بەردەوام بووبووە بەشێکی فرەوان لە عەقڵیەت و سایکۆلۆژیەتی تاک کە تا ئێستا بەردەوامە. کوشتنی باوک لەلایەن ئۆدێب کوشتنی گەورەترین دەستەڵاتە کە لەو باوکەوە چڕ بۆتەوە ئەگەر باوک پاشا نەبوایە، جووتیارێک بوایە هەمان کرداری بکردابایە نەدەکوژرا، بەڵام کوشتنی باوک لەلایەن ئۆدێب کوشتنی و لەناوبردنی ئەو دەستەڵاتەیە کە هەموو باوکەکانی تری خەساندووە کە باوکی ڕاستەقینەن لە سۆز و خۆشەویستی کە هاوبەشی دایک دەکەن، بەڵام کاتێک دایک نەک وەکو خێزان کە موڵکی دایک فرەوانترە لەسەر سۆز و خۆشەویستی ئەوا سنووری باوک گەورەتر دەکات دەبێتە بەشێک لە دەستەڵاتی داگیرکراوی باوک ئەوا تۆڵە سەندنەوە لە دایکەوە دەست پێدەکات کە فەزای ئەو دایکە وەکو دەستکەوتووەکانی تر دابەش دەکات بەسەر تاکەکانی تر. ململانێی کوڕەکانی ئادەم لەبەردەم باوکیان کە دابەشکردنی دەسەڵاتێکی ئابووری و سروشتی بوو لەنێوانیان لە بەرامبەر ئەمەشدا باوک

نەیتوانی ئەو ململانێیە کۆتایی پێ بهێنێ، چونکە ئەو زەمەنێکی بایۆلۆژی ڕابردووی نەبووە خۆی وەکو باوک و گەورە بینیوە واتە قۆناغەکانی گەشەی تەمەنی (منداڵ- هەرزەکار- گەنج) نەبینیوە ئەمەش زیاتر ململانێیەکە کە دەسەڵات قووڵتر دەکاتەوە. کاتێک (هاملێت)ی باوک دەکوژرێ کوژرانی دەسەڵاتە و نەمانی باوکی گەورەیە، بەڵام کاتێک (هاملێت)ی کوڕ بکوژی (هاملێت)ی باوک دەکوژێ ئەو ململانێی نەوەکانە بەشێوەی ناعەقڵانی. (ئۆدیب و هاملێت) نەوەی دوو زەمەنی ململانێی ڕووخانی باوکن بە هێمای دەسەڵات کە لەخودی (سفۆکلیس و شکسپیر)دا ئەم ململانێیە بوونی هەبووە لە خانەوادەی شاهانە.

چەمکی تێگەیشتن لەو ململانێیە لە دوو دیدگای سایکۆلۆژی و سشیۆلۆژی، شێوازەکانی پاڵنەرەکان و هۆکارەکانی هاوبەش دەردەکەوێت لەنێوان دوو تاکی هەمان کۆمەڵ، بەڵام جیاواز لە کەسایەتی و بیرکردنەوە و بۆچوون و ژیانی ئابووری و پێوەندییەکان لەبەر جیاوازی دوو زەمەن کە ئەو دوو تاکە تێیدا دەژین، لە ڕووی دەروونییەوە ئەو جیاوازییانە ململانێی نێوان تاکەکان دروست دەکات بۆ لە یەکتر تێگەیشتن نەک دووبارەبوونەوەی تاکەکان لە دوو زەمەنی جیاواز لە یەک سنووری کۆمەڵگادا، چونکە هەر کۆمەڵگایەک پاڵنەر و بۆچوون و کەسایەتی... ئەوانی دیکەی تاک، تایبەت بە خۆی هەیە.

لێرەدا لە ڕووی شیکاری دەروونییەوە نەوەیەک لەلاوەکان تووشی قەیرانی نەوەکان هاتوون لە کۆمەڵگای پیشەسازی و دەوڵەتە مشەخۆرەکان (پترۆڵیەکان)، لە ڕووی سشیۆلۆژییەوە ئەو ململانێیە پردێکە (کەناڵێکە) بۆ بوونی پێوەندی لەنێوان نەوەی کۆن و نوێ واتە نەوەی ئێستا بەهیچ شێوەیەک نەوەی کۆنی ڕەت نەکردووە بە هەموو ڕەهەندەکانی (دەروونی و کۆمەڵایەتی و کولتووری)یەوە بەڵکو لەژێر کاریگەری نەوەی کۆن، دەیەوێت خەسڵەتە چاکەکانی بپارێزێت بەشێوەیەکی مۆدێرن لەگەڵ داخوازییەکانی هەنووکەیی تاک بگونجێت نکووڵی لەوە ناکات کە ئەو پێوەندییە نەماوە، بەڵام نەوەی ئێستا بە زمانی لێکحاڵیبوون دەڵێت ئێمە کوڕی ئەمڕۆ و ئەو سەردەمەین نەک کوڕی دوێنێ، بە عەقڵیەتی دوێنێ و باوکمان بیر ناکەینەوە، بەڵام لە هەموو کۆمەڵگایەک گواستنەوەی بەردەوامی میراتی کولتووری و کۆمەڵایەتی هەیە، بەڵام لە ململانێیەکی بەردەوام دەخولێنەوە و نەوەی ئێستا خەبات دەکات لەپێناو دەستەبەرکردنی ئارامی و پیشەی گونجاو و ئارامگیری کۆمەڵایەتی بۆ دەستەبەرکردنی خودی تاک.

نەوەکانی ئێستا لە قەیرانی دەروونی دەژین بۆیە حەز ناکەن لە ڕووی پیشە و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لە یەکتر بچن، هەوڵی ئەوە دەدەن هەر تاکە بەپێی خواست و ویست و توانای عەقڵی خۆی پیشە و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان هەڵبژێرن واتە لە تاکێکی کۆمەڵایەتی گشتی دەچێت بەرەو تاکێکی کۆمەڵایەتی تایبەتمەندی کە پیشە و پێوەندییە کۆمەڵایەتییەکان داخوازی هەنووکە و ئایندەی جێبەجێ بکات. واتە پۆلێنکردنی کار بەپێی توانا و عەقڵیەتی تاک بۆ ئەوەی لە بواری خۆی داهێنان بکات نەوەک وەکو نەوەی کۆن کە تێکەڵی و چوونە ناو یەکی پیشەکان هەبوو بۆیە لەسەریەک شێواز مانەوە، لە دوو دیدگاوە نەوەی نوێ نەوەی کۆن ڕەت دەکاتەوە، یەکەم نەوەی گەورەکان ڕەت دەکاتەوە لە ڕووی ململانێ لەگەڵ کەسوکار و دەستەڵاتی ئەوان، دووەم ملکەچی گەورەکان دەبێت لەسەر ڕێچکەی ئەوان بونیادی ژیانی خۆی دروست دەکات، ئەمەش لە کۆمەڵگای ڕۆژهەڵاتیدا کاتێک باوکی خانەوادە ڕووخاو و بێ دەستەڵات دەبێت نوێنەری نەوەی نوێ ناکات و ناتوانێ گفتوگۆ لەگەڵ ئەو نەوەیە بکات، چونکە لەو کۆمەڵگایە زەحمەتیەک هەیە کە نەوەی کۆن ئیعتراف بە نەوەی نوێ ناکات، بە نەوەیەکی بێ بەرهەم و جورئەت دایدەنێت، بەڵام ئەگەر باوکی خانەوادە ڕووخاو و بێ دەستەڵات نەبوو، بەهێز و دیکتاتۆر بوو فاکتەری وروژێنەری ترس و تۆقێنەر بوو لە دەروونی ئەوانی تر ئەوا نەک ئیعتراف بە نەوەی نوێ ناکات، بەڵکو هەوڵ دەدات کتومت لاسایی خۆی بکاتەوە و بەشێک بێت لە کولتووری ئەو، ملکەچی هەموو عەقڵیەتی ئەو بێت و زمانی گفتوگۆ و ڕەتکردنەوەی نەبێت، بەرەنگاری هیچ شتێک نەبێتەوە کە باوکی دەستەڵات بڕیاری لەسەر دەدات، واتە بوونی نەوەی نوێ ڕەت دەکاتەوە، چونکە لە لوتکەی توندوتیژی دەستەڵاتدایە، ئەوکاتە نەوەی نوێ لە گێژاوی دەروونی دەژیت، چونکە ڕەتکردنەوە و ترس پێکەوە لە ناخی ئەو نەوەیە دروست دەبێت، هەوڵ دەدات لە جیهانی دەرەوە دیفاکتۆی ئەو دەستەڵاتە بدۆزێتەوە کە پەنا بۆ بەر میتۆدی سیاسی و کاری سیاسی دەبات زۆر بە گەرم و گوڕی کاری تێدا دەکات بۆ ئەوەی لە بەرامبەر دەستەڵاتی باوک دەستەڵاتی دووەم هەبێت ئەویش ڕەهەندی خود سیاسییە لە تاکی نەوەی نوێدا، بەڵام زۆر جار ململانێی سیاسی و ڕێکخراوەیی وێنەی باوکێکی ڕووخاو دروست دەکات لەبەردەم گەنج، بۆیە دژایەتی و تووڕەیی باوک سەرهەڵدەدات بەرامبەر کاری سیاسی و ڕێکخراوەیی کە هەست دەکات ئەمە دیفاکتۆی دەستەڵاتی ئەوە، باوک ئەو مەرجەعیەتەی نامێنێ، مەرجەعیەتی نەوەکان دەبێتە

سیاسەت و پارتەکان بۆیە ململانێی سیاسی و ڕێکخراوەیی و پارتەکان هەمان ڕەنگدانەوە و قووڵایی ململانێی باوک و کوڕ و نەوەی نوێ و کۆنە، بەڵام بەشکڵێکی تر.

(ئەریک ئەریکسون)* دەڵێت ململانێی نەوەکان لە هەموو کۆمەڵگایەک هەیە بە ئاراستەی ئایندە بۆ قەیرانی نەوەکان ئەمەش بۆ پاراستنی بەها مرۆییەکانە، بەڵام گرینگ پاراستنی کولتووری ڕۆشنبیری و کۆمەڵایەتییە کە بزوێنەری نەوەی نوێیە بۆ دروستکردنی پردێک لەنێوان هەردوو نەوەکان کەشایەنی گۆڕان و پێشکەوتنە. ئەریکسون دەڵێت، باوکی دیکتاتۆر دەگاتە پلەی وروژێنەری ترس و هەڕەشەکردن بۆیە هەست بە منی ترسێنەر دەکات بۆ خەساندنی تاک لە بەرامبەر جەبەڕووتی باوک کە ملکەچی واقیعی دەستەڵات بێت کە پێی دەوترێت (شۆڕش دژی باوکی زۆردار).

نەوەی ئەمڕۆ جیاوازە لە نەوەی دوێنێ، حەز ناکات شوێنی باوکی بگرێتەوە و وەکو ئەو کار بکات. مەیلی بۆ ڕەتکردنەوەی ئەو باوکە دەچێت. بەر لە هەموو شتێک ئەو (نەوەی نوێ) لەناخەوە لە نائاگاییەوە بەر لە هەموو شتێک حەز ناکات فۆتۆکۆپی باوکی بێت، لە هەموو شتەکانی دەروونی و کۆمەڵایەتی و هزری لەو جیاوازبێت. لە ڕووی سایکۆلۆژییەوە ئەو ڕەتکردنەوە یا قەبوڵ نەکردنە بە چەمکی ڕووخانی باوک دێت. باوک ئێستا بە کەڵکی ئەوە نایەت کە ببێتەوە ڕابەرێکی نموونەیی بۆ منداڵەکانی. باوک جارێکی تر سەرچاوەی ڕێزو تێڕامان نییە بۆ نەوەکانی خۆی، بەڵکو پەککەوتە و لاواز، بێ دەستەڵاتە لە بەرامبەر داخوازی و پێشکەوتنی نەوەی هەنووکە. ئەم نەوەیەش نایەوێت گرییەند لەگەڵ کەسێکی لاواز و بێ دەستەڵات مۆر بکات، چونکە ئەو سەردەمە سەردەمی ململانێ و کێشمەکێش و مردنە لەلای باوکی خانەوادە.

ڕقبوونەوە و ناشیرینکردن و حولحولی (لامبالاة) جێگای خۆشەویستی و سەرسامبوون دەگرێتەوە، ئەو حاڵەتەش بەستراوەتەوە بە وێنەی نا ئاگای تاک بۆ گەڕان بەدوای بەدیلی باوک، چونکە لێڵی هەیە لە پێوەندی بەستراو بە کەسایەتی دایک و باوک. کەسایەتی دەستەڵاتدار لە ماڵ باوکە، بۆیە دەبێ گوێرایەڵی بین لە چوارچێوەی خێزان تاوەکو دەستەڵاتی خۆی دەچەسپێنێ بۆ قاڵبکردنی بەهایەکان. گوێرایەڵی دەتوانێ منداڵ ملکەچی یاسا و دەستەڵات بێت لە لایەن باوکی دەستەڵاتدار نەک بە تەنیا باوکی خانەوادە. ئەمەش وێنەی باوکە لە سەرەتای مێژووی قۆناغی دووەمی قەیرانی ئۆدێب. کە یارمەتی گەنج دەدات بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی قەیران و بەرگریکردن بۆ هەوڵدانی و تێکدان و گێرەشێوێنی. لای نەوەی ئێستا کۆمەڵگا گونجاوە بۆ بەدیهێنانی داخوازییەکانی وەکو منی نائاگا لە ناخیەوە، ئەویش لە کایەی وێنەی باوکێکی خەیاڵی لە خودی خۆیەوە. زۆربەی ئەو خێزانانەی کەوا سەرکەوتوو نین توندوتیژی و هەرا لە نێوانیان هەیە ئەوا کودەتایەک لە ڕۆڵبین ڕوودەدات دایکێکی دەستەڵاتدار و باوکێکی ڕووخاو ئەمەش گەورەترین کاریگەری ترسێنەری بەسەر منداڵەکانەوە دەبێت، چونکە باوک ناوەندی پێوەندییە لە نێوان منداڵ و جیهانی دەرەوە. ئەوکاتە دەبێ منداڵ هۆگری باوک بێت تاوەکو کەسایەتی پێبگات. ئەگەر نەیتوانی هۆگری باوک بێت و باوکی ڕەتکردەوە، ئەوا دایک ناوەندی یەکەم دەبێت بۆ پێوەندیکردنی منداڵ بە جیهانی دەرەوە. زۆرجار لە ڕووی سایکۆلۆژییەوە ئەو پێوەندییە ئامادەکراو و جۆشکراو دەبێت، ئەم جۆرە پێوەندییە لای (جاک لاکان)** واتە نهیلیزم، سپی، هیچ، سفری ڕەها، واتە قووتدان و ونکردنی من و ناسنامەی منداڵ (نەوەی نوێ). لێرەدا دەبێ منداڵ هۆگری باوک بێت تاوەکو لەگەڵ سروشت یەک بگرێت، هۆگری لەگەڵ باوک مانای جۆشکردن نییە، چونکە منداڵ ئەو ناوەندە پێوەندییە جیادەکاتەوە. ئەوکاتە هەستێکی دوولایەنە لای منداڵ دروست دەبێت:

لایەنی یەکەم: دایکی خۆش دەوێت حەز دەکات بسازێت لەگەڵی، بەڵام لەوە دەترسێ قووت بدرێت یا خودی خۆی ون بکات.

لایەنی دووەم: باوکی خۆش دەوێت و ڕێزی دەگرێت، بەڵام دەترسێت لە برین و خەساندن بۆیە ئاوات دەخوازێت باوکی بمرێت، بەڵام هەست بەتاوان و گوناه دەکات ئەوکاتە (وەهمیەت)(١) لای منداڵ و گەنج دروست دەبێت، ڕەتکردنەوە و قەبووڵکردنی باوک.

ئەریکسون دەڵێت، قەیرانی نەوەکان لەم سەردەمەدا ڕمانی ئەو پردەیە لەنێوان گەنجی ئێستا و دوێنێ کە زۆر بە ئاسانی ناتوانرێت چاک بکرێتەوە، گەنجی ئێستا باوک و خێزان ڕەت دەکاتەوە لەسەر ئەو شێوازەی هەیە، لەگەڵ ڕەتکردنەوەی هەموو دابونەریت و پێوەرە کۆمەڵایەتییەکان و شارستانیەتی دوێنێ ئەو دەیەوێ لە دوو ژیانێکی خۆش و ڕۆمانسی بگەڕێ، لەم سۆنگەیەوە هەموو شتێک ڕەت دەکاتەوە، چونکە قەناعەتی بە هەموو شتێکی ڕابردوو نییە، بۆیە هەموو بەهایەکانی دوێنێ تێکدەشکێنێ، دەبێ لەناو ببرێت، چونکە هەموو شتەکانی ڕابردوو بۆگەنە، واتە ئەمەش بەڵگەی ئەوەیە کۆمەڵگای ڕابردوو بۆگەنە، دژوار، بەڵام خۆی دژایەتی و دژوار نییە بەڵکو بێ تاوان و گوناهە. ئەمەش بۆ

چێکردنی کۆمەڵگایەکی نوێ و پێشکەوتوو کە باوەڕی بە دادوەری مرۆڤـایەتی و مەدەنیەت و ئازادی ڕەها هەبێت و ملکەچی یاسای خوازراو نەبێت.

باوکی ڕووخاو لەسەر دەستی نەوەی نوێ ئەوە دەگەیەنێت کە باوک تەوەرەی سەرەکی و دەسەڵاتی ڕەهای خانەوادە و بەهای کۆمەڵایەتی و ئابووری و پێوەندییەکان نەبێت. بۆیە لە دوای دیفاکتۆی باوک دەگەڕێت لەوانەیە ئەو دیفاکتۆیە باوکی ڕووحی یان سیاسی یان مامۆستا... بێت کە لە داخوازییەکانی ئەو تێبگات و نەکەوێتە پەراوێزی بڕیارە کۆمەڵایەتییەکان. واتە نەوەی ئێستا دەڵێت من ئەو کەسەم کە خۆم دەمەوێت ببم نەک ئەوەی باوکم دەیەوێت ببم، من بۆ ئێستاو ئایندە دەژیم نەک بۆ ڕابردوو لەژێر ملکەچبوونی دەسەڵاتی باوک، باوک ئەوکاتە هێما نییە، بەڵکو ڕابردوویەکە دەبێ کۆتایی بێت، نابێت وەکو سێبەری وەهم مومارەسەی ترسان و تۆقاندن بکات.

* ئەریک ئەریکسون، لە ساڵی (١٩٠٢) لە شاری فرانکفۆرتی ئەڵمانیا لە دایک بووە، لە (١٩٣٣) کۆچی کرد بۆ ئەمریکا. یەکێکە لە پێشەنگەکانی دەروونزانی کە بایەخی بە دراسەکردنی ناسنامەی گەنج داوە لەگەڵ گەشەی دەروونی- کۆمەڵایەتی لە منداڵ. لە گرنگترین کتێبەکانی [منداڵ و کۆمەڵگا (١٩٧٠)] و [هەرزەکار و قەیرانی ناسنامە (١٩٦٨)].

** لاکان (بەناوبانگترین شیکاری دەروونی هاوچەرخە لە فەرەنسا)

(١) وەهمیەت: واتە سەرهەڵدانی لەناکاو لە ئاگا بۆ شتێک کە پێچەوانەی ئاگایی منطقی بێت، واتە کەس و شتێک دەگرێتەخۆ وەکو حەز و واقیع، ڕابردوو و ئێستا، وەکو ئاژەڵێک نەمابێت و ون بووبێت، بەڵام جارێکی تر لە باخچەی ئاژەڵان دەرکەوێت. وەهمیەت لە ساڵانی یەکەمی قۆناغی منداڵ دروست دەبێت هاوشێوەی خەونەکانە، چونکە وێنەی دەروونی نائاگایی دروست دەکات. وەکو ترسان لە خێزان دروستکردن هەمان وەهمی ترسانی دایکە (ترسان لە قووتدان و فەشەلی) واتە تێکدانی وێنەی دایک لە بەرامبەر دەسەڵاتی باوک و زۆرداربیەکەی. وەکو نازییەکان کە مومارەسەی دژایەتی دەکەن بۆ تێکدانی وێنەی دایکی ڕووخاو و ڕزگارکردنی وێنەی باوکی دەسەڵاتدار و بەهێز وەکو هیتلەر.